

Андрій ГАЛАЙ

*член правління Асоціації юридичних клінік України,
старший радник юстиції,
доктор юридичних наук, доцент
andrii.halai@gmail.com*

УДК 340+378

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК В УКРАЇНІ: QUO VADIS?

У статті надано характеристику категорії «спеціалізація юридичних клінік» вищих навчальних закладів. Проаналізовано вітчизняний та іноземний досвід, визначено пріоритети розвитку спеціалізації юридичних клінік в Україні.

***Ключові слова:** юридичні клініки; спеціалізація юридичних клінік.*

Постановка проблеми. При визначенні пріоритетів розвитку юридичної клінічної освіти у загальнодержавному масштабі, так само як щодо конкретних вищих навчальних закладів надзвичайно важливе значення має наявність чи відсутність спеціалізації діяльності.

У загальному розумінні термін «спеціалізована юридична клініка» розглядається як антонім іншого поширеного поняття «юридична клініка загальної практики». Якщо остання надає правову допомогу у всіх без винятку галузях, не встановлюючи обмежень або переваг для відбору справ, то спеціалізована юридична клініка при виборі справ може здійснювати їх селекцію, надаючи пріоритет певній галузі або певним справам, що відповідають особливим критеріям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При вивченні зазначеного питання нами було розглянуто праці науковців та практиків, присвячені юридичній клінічній освіті в Україні та за кордоном, зокрема, Л. Андрєєвої, А. Гутнікова, Н. Дубчак, В. Лісіцина, М. Лоджука, В. Лядова, Ю. Моїсеєва, С. Молібога, Н. Сухицької, А. Харченко, Є. Шугріної.

Мета статті (завдання) полягає у науковій прогностичній характеристиці категорії «спеціалізація юридичних клінік», пошуку пріоритетів розвитку такої діяльності юридичних клінік в Україні з огляду на іноземний досвід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці у своїх роботах досить часто наводять характеристики і переваги спеціалізації юридичних клінік. Так, С. Молібог визначає такі позитивні моменти спеціалізації юридичної клініки: 1) студенти заздалегідь можуть обрати на власний розсуд напрям роботи юридичної клініки; 2) забезпечується більш високий професійний рівень надаваної правової допомоги; 3) створюються більші можливості для контролю викладачами діяльності студентів; 4) спеціалізація може бути механізмом реагування на зміни в суспільних процесах; 5) це спосіб зосередження навчання у юридичній клініці на окремих сферах. Негативними моментами спеціалізації юридичної клініки є: 1) ускладнення адміністрування та організації роботи; 2) конкуренція між студентами; 3) позбавлення права на правову допомогу значної частини громадян через неможливість її надання з огляду на спеціалізацію юридичної клініки (тобто зменшення кількості клієнтів) [1, 148–149].

Російський автор Є. Шугріна переконана, що робота у спеціалізованих юридичних клініках дає студенту можливість удосконалювати свої навички у певних галузях, проте робота в юридичних клініках загальної практики сприяє набуттю ним широкої професійної кваліфікації [2, 69]. На думку М. Лоджука, спеціалізація юридичних клінік не лише негативним чином позначається на обсязі теоретичних знань і практичних навичок професії юриста, яких можуть набувати студенти, беручи участь у її діяльності, а й ставить під сумнів саму ідею включення юридичних клінік в державну систему надання безоплатної правової допомоги поруч з іншими суб'єктами надання такої первинної та вторинної правової допомоги [3, 76]. З цього приводу необхідно зазначити, що в спеціалізованих юридичних клініках юристи набувають як загальні, так і особливі навички, при цьому не виключається підготовка з питань спілкування з клієнтом, роботи з базами даних та правового аналізу.

У науковій літературі пострадянських країн, що стосується діяльності юридичних клінік, надано характеристику спеціалізації цих особливих утворень здебільшого як елемента класифікації юридичних клінік, за якою їх диференціюють на спеціалізовані та неспеціалізовані. Вважаємо, що така позиція ґрунтується на традиційному розмежуванні юридичних клінік загальної практики та спеціалізованих. Деякі вчені більш детально досліджували види спеціалізації. Наприклад, С. Молібог, Н. Сухицька та М. Лоджук виокремлюють:

- організаційну спеціалізацію за кількістю співпрацюючих юридичних клінік: внутрішня та зовнішня спеціалізація;
- спеціалізацію за галузями права;
- спеціалізацію за категоріями клієнтів [1, 150–151; 3, 75; 4, 238–239].

У своїх працях ці автори конкретизують вказані критерії спеціалізації. Внутрішня та зовнішня спеціалізації означають розподіл на секції в межах однієї юридичної клініки або передбачають тісну співпрацю кількох юридич-

них клінік [1, 150], фактично стале партнерство, коаліцію юридичних клінік. Необхідно зазначити, що таких об'єднань юридичних клінік в Україні ще не існує.

Характеризуючи спеціалізацію в юридичних клініках за галузями права, науковці не мають єдиної думки щодо їх переліку. Зауважимо, що такі переліки мають бути підтверджені реальною практикою. Зокрема, згідно з дослідженнями діяльності вітчизняних юридичних клінік практикується спеціалізація за значно меншим колом галузей, ніж у наведеному Н. Сухицькою переліку, який складається з двадцяти найменувань галузей права [4, 239].

Найдетальнішу спеціалізацію за категоріями клієнтів пропонує Ю. Моїсеєв, виділяючи юридичні клініки, які надають юридичну допомогу людям з особливими потребами, учасникам війни, пенсіонерам, малозабезпеченим, молоді, дрібним підприємцям [5, 27]. На подібні категорії клієнтів юридичних клінік вказують і російські автори, наводячи деякі особливі категорії (засуджені, біженці) та завершуючи цей перелік формулюванням «та інші» [2, 68].

Загалом погоджуючись із Ю. Моїсеєвим щодо переліку спеціалізацій юридичних клінік за категоріями клієнтів, вважаємо, що доцільно, по-перше, вилучити з нього ознаку «малозабезпечені», оскільки це є загальною умовою надання консультацій юридичною клінікою; по-друге, не закінчувати перелік формулюванням «та інші»; по-третє, розширити категорії клієнтів українських юридичних клінік, зокрема такими, як особи, утримувані у місцях несвободи; пацієнти медичних закладів; потерпілі від насильства у сім'ї; біженці; представники національних меншин. На нашу думку, спеціалізація за типами клієнтів є більш кваліфікованою, ніж спеціалізація за галузями права. Адже юридичні клініки, які її практикують, забезпечують поглиблену підготовку студентів не лише в правовому регулюванні відносин у певній галузі, а й зважають на психологічні особливості певних груп осіб, що позитивно позначається на професійній компетентності випускника юридичної клініки.

Аналіз праць дослідників питання спеціалізації юридичних клінік дав змогу визначити кілька критеріїв, які не стосуються її. Зокрема, С. Молібог та Н. Сухицька виділяють спеціалізацію юридичних клінік за видами правової допомоги, що характеризує юридичні клініки лише за формами юридичних послуг. Ознака «юридичні клініки загальної практики з обмеженнями» (наприклад, окрім кримінальних справ) насправді вказує не на спеціалізацію за галузями права, а на класифікаційний виняток щодо виду юридичних клінік загальної практики. Деякі автори виокремлюють особливий вид спеціалізованих юридичних клінік «практичне право» (*street law*, «живе право» тощо) [2, 68; 6]. Вважаємо, що такі юридичні клініки дійсно мають особливі організаційні характеристики. Проте до системи спеціалізації юридичних клінік такі інституції не належать, оскільки формують особливий тип діяльності юридичної клініки*, а не вид її спеціалізації.

* Такі організації доречно називати юридичними клініками типу *street law* або ж практичного права.

Також неправильним є віднесення категорії «спеціалізація» до обумовленого в деяких юридичних клініках принципу ненадання допомоги в окремих правових галузях. Таку позицію підтверджують дані про спеціалізацію в базах Асоціації юридичних клінік України та російського Центру клінічної юридичної освіти. Так, дослідження Реєстру юридичних клінік України [7] дає можливість виділити спеціалізацію у 19% з 57 юридичних клінік України (із 11 спеціалізованих юридичних клінік практикують консультування у справах цивільного права – 6; кримінального права і процесу – 3; трудового права – 3; права соціального забезпечення та пенсійного права – 3; кримінально-виконавчого права, а також консультування осіб, які є учасниками процесу відбування покарання, – 3; земельного й аграрного права – 2; сімейного права – 2; житлового права – 2; адміністративного права – 2; справ щодо насильства у сім'ї, ксенофобії, медичного права, захисту прав біженців – по 1 юридичній клініці). Подібне дослідження, проведене 2009 року в Росії [8], дало змогу визначити спеціалізацію у 59% із 151 російської юридичної клініки, причому, як зазначали його автори, 20% юридичних клінік встановили спеціалізацію у конкретних галузях. Внаслідок співставлення цих досліджень виявлено, що спеціалізованих юридичних клінік в Україні 19%, а в Росії 59%. Причини такого розриву викликали науковий інтерес і зумовили пошук пояснень.

Так, визначаючи спеціалізацію клінік в Україні, ми не враховували випадки так званих винятків із консультування, коли юридична клініка зазначала, що вона належить до юридичних клінік загальної практики, але з винятками щодо певних галузей права або певного типу правовідносин. Таких юридичних клінік в Україні у 2015 році було 56% (наведемо такі винятки: кримінальне право та кримінальний процес – 30; господарське право (у тому числі господарсько-процесуальне, корпоративне право, комерційна діяльність) – 7; адміністративне право – 2; право соціального забезпечення та пенсійне право – 2; міжнародне, кримінально-виконавче право, податкове, фінансове, цивільне, трудове, медичне право – по 1 юридичній клініці (разом 7)) [7]. Отже, російські дослідники Л. Андрєєва та В. Лядов до переліку включали як спеціалізовані юридичні клініки, так і юридичні клініки загальної практики із винятками, що, на наш погляд, є некоректним.

У працях науковців пострадянського простору аналізуються найбільш досліджені категорії спеціалізації, а саме – порівнюються вже традиційні підходи щодо спеціалізації вітчизняних юридичних клінік і аналогічні погляди іноземних фахівців у цій сфері.

Термін «спеціалізація» не притаманний науковим розробкам іноземних авторів про юридичну клінічну освіту. У світовій літературі під поняттям «юридичні клініки» розуміють юридичні клініки загальної практики, при цьому часто в назві позначають їх тип (напрямок спеціалізації), наприклад, юридична клініка з прав біженців, юридична клініка типу *street law*.

Майже всі юридичні клініки вищих навчальних закладів США мають конкретну спеціалізацію, проте поєднання спеціалізацій юридичних клінік університетів не дає змоги охопити увесь спектр юридичних послуг та назвати

їх юридичними клініками загальної практики. Крім того, як свідчить практика, конкретні юридичні клініки діють автономно, без активної взаємодії. Отже, юридичні клініки цієї країни зорієнтовані саме на спеціалізацію діяльності, до їхніх пріоритетів не належить мета українських юридичних клінік: надання юридичної допомоги всім без винятку клієнтам, які до них звертаються.

Наприклад, в юридичній клініці університету м. Олбані (США) реалізується п'ять проектів: цивільні права та інвалідність; судовий захист прав безробітних; юридична клініка медичного права; юридична клініка з податкових питань; юридична клініка щодо домашнього насильства. У Корнельському університеті (м. Ітака, США) діють дві юридичні клініки: юридична клініка у кримінальних справах (працює з ув'язненими); трудова клініка (її клієнтами є профспілки) [9]. Система юридичних клінік Школи права університету Пасіфік (м. Сакраменто, США) об'єднує вісім юридичних клінік: судова в адміністративних справах; з питань банкрутства; з підготовки апеляцій у кримінальних справах; з медичного права; із захисту на федеральному рівні; з прав мігрантів; з публічного управління і законотворення; з медіації у цивільних справах для засуджених [10].

Тенденції щодо спеціалізації у юридичних клініках європейських країн дещо відрізняються від американських. По-перше, у більшості країн Старого континенту спостерігаємо недостатній рівень розвитку юридичних клінік і консервативні університетські традиції. Це негативно позначається на масовості юридичного клінічного руху та недостатньому залученні класичних університетських викладачів до юридичних клінічних програм. По-друге, на відміну від більш соціально сталого суспільства США перед спільнотою європейських країн постають виклики, що зумовлюють соціальну активність у таких сферах права, до яких долучаються та надають спеціалізовану допомогу юридичні клініки європейських університетів.

Так, юридичні клініки із захисту прав іммігрантів діють у німецькому Кьольні [11], сербському Белграді [12]. В Університеті Кент у Брюсселі також приділено особливу увагу правам переселенців у ЄС [13].

Разом із тим у країнах Європи існують і юридичні клініки американського типу: коли в одній організації об'єднуються кілька спеціалізованих юридичних клінік. Наприклад, в юридичній школі Університету Кардіфа (Велика Британія) діють спеціалізовані юридичні клініки із захисту прав пацієнтів та психічно хворих осіб, кримінального судочинства і оскарження вироків, судових виступів у цивільному судочинстві, із вирішення спортивних справ, із захисту прав дітей [14].

Подібний до американської моделі підхід до спеціалізації застосовують в розвинених юридичних клініках Польщі. Як правило, вони утворюють мережу із кількох напрямів надаваних послуг. Вивчивши сутність кожного напрямку, можемо конкретизувати вид справ, тобто визначити спеціалізацію. Водночас розуміння надаваних юридичних послуг загалом дає змогу оцінити діяльність польських юридичних клінік як таких, що працюють у формі загальної практики із спеціалізаціями.

Наприклад, у студентській правничій порадні (юридичній клініці) Ягеллонського університету (м. Краків, Польща) правова допомога надається п'ятьма секціями: цивільного права, кримінального права, медичного права, трудового права та прав людини (по суті, міжнародно-правового розуміння прав людини та їх захисту у Європейському суді з прав людини) [15]. Правнича порадня Сілезького університету (м. Катовіце, Польща) позиціонує свої послуги як захист прав людини у широкому їх розумінні у галузях цивільного, кримінального, трудового права, адміністративного судочинства, а також захист прав тварин [16]. До університетської правничої порадні Гданського університету (м. Гданськ, Польща) крім вже традиційних напрямів цивільного, адміністративного, кримінального та трудового права входять секції податкового права та юридична клініка типу *street law* [17].

Специфіка організації польських юридичних клінік може видатися подібною до українських (наявність в одній юридичній клініці одночасно загальної практики та кількох спеціалізацій). Проте ця подібність оманлива, адже українська юридична клініка загальної практики не зазначає, у яких галузях вона її надає (тобто при зверненні до юридичних клінік Польщі та України із якоїсь специфічної, мало поширеної галузі права клієнт у Польщі напевне отримає відмову через відсутність практики надання допомоги у цій галузі, а в Україні – або неякісну консультацію, або відмову з причин складності справи). Адже надання якісної консультації юридичною клінікою передбачає її контроль та перевірку компетентним викладачем. Якщо за кожен напрям правової допомоги у юридичних клініках Польщі відповідає викладач-куратор, то в Україні досить часто юридична клініка має лише одного-двох постійно залучених до її роботи викладачів (звісно, вони не можуть розібратися в усіх спеціалізованих справах, у кращому разі – переадресують до експерта, якщо такий є серед партнерів юридичної клініки). Тому наявність спеціалізації у юридичній клініці обов'язково має передбачати залучення на постійній основі викладача чи юриста-практика, який є експертом у певній галузі.

Висновки. У підсумку дискусії щодо запровадження або відмови у спеціалізації юридичної клініки зазначимо, що така практика все ж таки є позитивною. Наявність спеціалізації зумовлена або відсутністю викладачів-кураторів, які гарантували б якісну роботу із широким колом справ, чи, навпаки, – означає можливість юридичної клініки забезпечити якісну роботу із певними категоріями справ. Отже, спеціалізація юридичної клініки безпосередньо пов'язана із якістю як головною умовою її діяльності. Крім того, можливість діяти за спеціалізованими напрямами слугує більше навчальній, ніж соціальній меті роботи юридичної клініки, що відповідає засадничій умові, закріпленій у пп. 2.1.1 Стандартів діяльності юридичних клінік України. До того ж спеціалізація у демократично організованій інституції насправді є персонально орієнтованою, тобто рішення про вибір спеціалізації приймає колектив юридичної клініки, хоч і з правом вирішального голосу керівників та викладачів-кураторів.

Чим більше суспільство потребує правової допомоги через недостатню якість державних послуг у цій галузі, тим більше вкорінюється у корпоративній культурі представників юридичного клінічного руху потреба надавати

широке коло послуг, діяти як юридична клініка загальної практики. І навпаки, якщо у державі існує ефективний механізм доступного правового захисту, юридичні клініки не змушені «рятувати» державну систему правового захисту, а є вільними у виборі форм своєї діяльності інституціями. В такому разі керівники юридичних клінік можуть зосередитись на якості, а не кількості справ.

У зв'язку із цим висловимо припущення, що в Україні розвиток і подальша розбудова системи адвокатської безоплатної правової допомоги, визначеної Законом України «Про безоплатну правову допомогу», призведуть до зникнення потреби в існуванні такої великої кількості юридичних клінік загальної практики, замість яких найбільш затребуваними будуть спеціалізовані юридичні клініки. Врешті-решт українські юридичні клініки стануть подібними до американських аналогічних утворень, в яких діє ефективна система державного безоплатного правового захисту.

На основі аналізу діяльності українських і зарубіжних юридичних клінік із спеціалізацією нами визначено такі організаційні характеристики, які дають можливість їм ефективно діяти: 1) робота клінік ґрунтується на загальних методах юридичної клінічної освіти; 2) наявні керівники-експерти у певних галузях; 3) існує потреба сталих партнерських відносин із недержавними правозахисними організаціями, спільнотами юристів, які спеціалізуються на відповідних видах справ.

С. Молібог, Д. Павленко і Д. Браун стверджують: спеціалізація може відбуватись як у межах однієї юридичної клініки, так і на рівні кількох клінік, які об'єднують свої зусилля [18, 10]. Слід зазначити, що випадки системної взаємодії юридичних клінік на основі спеціалізації роботи в Україні поки що нечисленні навіть у столиці, де діють близько тридцяти юридичних клінік. Можемо навести лише поодинокі приклади переадресації клієнтів між юридичними клініками з міркувань спеціалізації (ці питання в організаційних документах не визначено). Зокрема, правнича клініка Національного університету «Києво-Могилянська академія» кілька разів направляла клієнтів у справах кримінально-правових галузей до юридичних клінік Національної академії внутрішніх справ.

Проте в деяких країнах світу така практика досить поширена. Так, у канадському місті Торонто функціонує мережа із близько двадцяти центрів безоплатної правової допомоги, деякі із представництв цієї мережі мають назву «юридичні клініки» [19; 20]. Ці інституції діють на партнерських засадах, їх спеціалізація, як правило, стосується особливих категорій малозабезпечених осіб, зазвичай – за етнічною ознакою.

Отже, у перспективі практика сталих партнерств юридичних клінік та подібних правозахисних інституцій (хоча б у великих містах України) сприяла б покращенню якості їх діяльності.

Насамкінець спробуємо визначити тенденції розвитку та зміни у спеціалізації українських юридичних клінік з урахуванням зазначених у статті передумов:

1) зменшення кількості традиційних юридичних клінік загальної практики через конкуренцію з більш сталою та якісною мережею центрів безоплатної правової допомоги;

2) розвиток спеціалізованих юридичних клінік на основі суспільного запити на окремі сфери правової допомоги, які не може охопити державна система правозахисту, та наявності у юридичних клініках викладачів-кураторів – експертів у цих галузях;

3) подальша поступова інтеграція юридичних клінік у сталі партнерства громадського правозахисту регіонального рівня (наприклад, у великих містах) та, меншою мірою, міжрегіонального, які засновані на спеціалізованих сферах правової допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Єлов В.А.* Юридична клініка: навч. посіб. / Єлов В.А., Молібог С.І., Павленко Д.Г. – К.: Школяр, 2004. – 319 с.
2. Организация и управление в юридической клинике. Опыт практической деятельности в современной России: учеб. пособие / [И.С. Андреечев, Н.А. Баиева, Л.А. Воскобитова, Е.Н. Доброхотова и др.]; отв. ред. Л.А. Воскобитова, Л.П. Михайлова, Е.С. Шугрина. – М.: Дело, 2003. – 304 с.
3. *Лоджук М.Т.* Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога: моногр. / М.Т. Лоджук. – Одеса: Фенікс, 2015. – 328 с.
4. *Сухицька Н.В.* Юридична клініка. Курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н.В. Сухицька. – К.: Ун-т «Україна», 2008. – 424 с.
5. «Юридичні клініки» в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: посіб. / за ред. М.В. Дулеби. – К.: МП Леся, 2003. – 120 с.
6. Специализация юридической клиники [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.openalt.ru/pre_uk.ppt
7. Реєстр юридичних клінік України: Офіційна база даних юридичних клінік, дійсних та потенційних учасників Асоціації юридичних клінік України. – К.: АЮКУ, 2015. – 58 с.
8. *Андреева Л.С.* Юридическая клиника: понятие, цели, перспективы / Л.С. Андреева, В.В. Лядов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1992&Itemid=119
9. *Томашевский К.Л.* Перспективы развития трудо-правового направления в деятельности юридических клиник в Беларуси / К.Л. Томашевский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.law.bsu.by/pub/16/article-Tomashevski.doc>
10. Pacific McGeorge Legal Clinics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mcgeorge.edu/Students/Academics/Experiential_Learning/Legal_Clinics.htm
11. Refugee Law Clinic Cologne [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawcliniccologne.com/category/presse>
12. *Waas van. L.* Litigation, legal aid & law clinics / Laura van Waas [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statelessness.eu/blog/litigation-legal-aid-law-clinics>
13. The EU Rights Clinic: One Year On [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.kent.ac.uk/eu-rights-clinic>
14. Cardiff Law School Law Clinic – Law in the Real World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.cf.ac.uk/probono/>
15. Studencka Poradnia Prawna Uniwersytetu Jagiellońskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.uj.edu.pl/poradnia/site/main.php?p=poradnia>
16. Studencka Poradnia Prawna WPiA Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spp.us.edu.pl/strona/home/>
17. Studencka uniwersytecka poradnia prawna Uniwersytetu Gdańskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.arch.ug.edu.pl/index.php?id=1&p=438>
18. *Молібог С.* Юридична клініка: посіб. / Молібог С., Павленко Д., Браун Д. – К.: Центр комерційного права, 2002. – 103 с. – С. 10.

19. Services by type – Legal Clinics – Specialty [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yourlegalrights.on.ca/service-type/276/summary>
20. Specialty Clinics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalaid.on.ca/en/contact/contact.asp?type=scl>

Галай А. Спеціалізація юридичних клінік в Україні: quo vadis? / А. Галай // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 1. – С. 10–18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnaru.gov.ua/chasopys/ua/pdf/9-2016/galaj.pdf>

Андрей ГАЛАЙ

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ КЛИНИК В УКРАИНЕ: QUO VADIS?

В статье приводится характеристика категории «специализация юридических клиник» высших учебных заведений. Осуществлен анализ отечественного и зарубежного опыта, определены приоритеты развития специализации юридических клиник в Украине.

Ключевые слова: юридические клиники; специализация юридических клиник.

Andrii HALAI

SPECIALTY LEGAL CLINICS IN UKRAINE: QUO VADIS?

The article is a detailed description of the category «specialty universities' legal clinics». In the light of scientific analysis and domestic and foreign experiences defined priorities enlargement specialty of legal clinics in Ukraine.

Keywords: legal clinics; specialty legal clinics.